

GUN LIDESTAV

Vad gör kön i skogen?

Illustration: Peter Robertz

- Med begreppet *genus* menas de sociala och kulturella aspekterna på kön. Begreppet introducerades på 1960-talet för att särskilja dessa aspekter från de biologiska.
- Genom att tillföra ett könsperspektiv/genusperspektiv på skogsbruk i vid bemärkelse, kan vi öka vår insikt om såväl skogsbruk som genussystemet i samhället. Vi kan då bättre förstå till exempel varför skog och skogsarbete är så förknippat med män och mäns arbete, samt vilka konsekvenser detta får inom bland annat familjeskogsbruket.
- Det svenska familjeskogsbruket präglas fortfarande av en ”traditionell genusordning” vad gäller såväl egendomsöverföringen från en generation till en annan, som arbetsfördelning och beslutsfattande.

Skog och skogsarbete förknippas med män och mäns arbete. Det gäller såväl i Sverige som i många andra länder. Man kan faktiskt hävda att kopplingen *man – skog* varit så självklar att vi inte ens har ifrågasatt vilken betydelse könet har haft och fortfarande har. Det är egentligen först på senare år, när kvinnor som yrkesverksamma eller skogsägare alltmer börjat söka sig till skogen, som tankar om betydelsen av kön har uppstått.

Kön har blivit synligt, men då i första hand det kvinnliga könet. Därmed har också frågan väckts – *Vad gör kön i skogen?* Med det menas inte bara vad män respektive kvinnor faktiskt gör i relation till skogen, utan även hur maskulinitet och femininitet görs, alltså hur de formas, skapas och återskapas i skogliga sammanhang.

Genom att tillföra ett könsperspektiv när vi ser på skogsbruk i vid bemärkelse, kan vi öka vår insikt om skogsbruk, eftersom skogsbruk ytterst handlar om vad vi människor (kvinnor och män) vill göra med naturresursen skog. Dessutom får vi kunskap om de samhälleliga strukturer och processer som formar hur vi som individ och kollektivt deltar

i skogsbruket. Det handlar alltså om könsmaktsystemet eller genusystemet som det också kallas.

Naturligtvis kan man ifrågasätta hur relevant det är med ett könsperspektiv när man studerar vedens densitet, volymtillväxt eller mineraliseringsprocessen i torvmarker. Men det finns nästan alltid pedagogiska, filosofiska och idéhistoriska perspektiv på alla ämnen och frågeställningar.

Det bör betonas att könsperspektivet är ett kritiskt perspektiv som diskuterar hur vetenskapen kan bidra till en uthållig samhällsutveckling. Inom forskningen har det här perspektivet endast funnits i 30–40 år och inom skogsforskningen ännu kortare tid. Det finns få empiriska studier och ännu färre teorier. Vi befinner oss fortfarande i en fas där det handlar om att upptäcka och avtäckta olika könsaspekter på nyttjandet av skog.

I det här numret av Fakta skog vill jag med hjälp av några empiriska studier visa vad som menas med ett könsperspektiv och hur ett könsperspektiv kan hjälpa oss att förstå verkligheten.

Kön eller genus?

Begreppet genus introducerades på 1960-talet för att särskilja de sociala och kulturella aspekterna på kön från de biologiska aspekterna. Fram till dess hade kön setts som ett i huvudsak *biologiskt* begrepp. I alla samhällen tycks det finnas en gemensam princip, som innebär att de organiseras utifrån kön (genus), alltså det faktum att människor är antingen män eller kvinnor. Vilka uttryck som detta tar sig varierar dock från samhälle till samhälle och från tid till tid. Det innebär att genus handlar om hur femininitet och maskulinitet konstrueras i ett givet samhälle eller kultur. Det är dock vanskligt att påstå att något enbart kan hänföras till *biologiskt kön* eller *socialt och kulturellt kön (genus)*. Men, ett sätt att förklara distinktionen kan göras med hjälp av hur ägarstrukturen inom privatskogsbruket har utvecklats.

Princip och verklighet

Det svenska privatskogsbruket kännetecknas bland annat av att gården och skogen överförs från föräldragenerationen till ett eller flera av barnen genom arv, gåva eller släktköp. Försäljning och köp av skogsfastigheter på öppna marknaden

tabell 1. | *Karaktärisering av ägare och skogsegendomar som förvärvats från egna släktingar.*

	Män	Kvinnor
Andel skogsägare som erhållit skogsegendomen från egna föräldrar/släktingar, %	67	59
Medelareal, hektar	58	49
Medelålder, år	53	52
Andel gifta/sambo, %	80	83
Andel som bor på skogsegendomen, %	51	31
Andel som bedriver jordbruk, %	34	16
Antal ägare per skogsegenedom	1,5	1,9
Andel som övertagit genom arv/gåva/testamente, %	42	61
Andel som övertagit genom släktköp, %	59	40

tabell 2. | *Vem kvinnliga respektive manliga skogsägare anser vara huvudansvarig för övergripande beslut respektive löpande arbete som rör brukningsenheten. Anges i procent (%).*

	Övergripande beslut		Löpande arbete	
	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män
Jag själv	13	64	6	65
Jag och make/maka/sambo tillsammans	40	16	23	9
Jag och delägare tillsammans	6	8	3	6
Make/maka/sambo	17	0	32	0
Annan delägare	14	7	12	7
Tidigare ägare	2	1	2	1
Blivande ägare	1	0	1	0
Utomstående	2	2	12	8
Kombination av två eller flera alternativ	4	2	8	4

till personer utanför ”skogsägarskapet” är undantag från regeln.

Då den svenska arvslagstiftningen sedan mer än 150 år stadgat att söner och döttrar har lika arvsrätt, borde hälften av landets skogsägare vara kvinnor om överlåtelseprincipen enbart grundades på biologiskt kön. Verkligheten säger oss dock att knappt 40 procent av dagens skogsägare är kvinnor och för tre decennier sedan var det endast cirka 20 procent. Skillnaden mellan princip och verklighet kan förklaras av att socialt och kulturellt kön (genus) har haft större betydelse än det biologiska, för hur jord och skog ska överföras och fördelas mellan arvingarna. Exemplet visar även att det finns en genusordning (könsmaktsystem) som i vårt samhälle bygger på två könsordnande principer, nämligen att könen ska hållas isär (män är män och kvinnor är kvinnor) och att mannen utgör normen och är överordnad. I Faktaruta 1 kan du läsa mer om hur arv- och giftermålslagstiftningen har förändrats.

Kvinnors och mäns arvspositioner

....inom det svenska familjeskogsbruket präglas fortfarande i hög grad av en traditionell genusordning. Från analyser av registeruppgifter och egen enkätundersökning (se Faktaruta 2), har jag visat att kön har betydelse för:

- om man har fått överta familjens/släktens skogsegendom – 67 procent av de skogsägande männen har övertagit skogen från den egna familjen/släkten, jämfört med 59 procent för kvinnorna.
- formerna för övertagandet/ägandet, det vill säga om man äger ensam eller samäger – kvinnor övertar i mycket större utsträckning än män föräldrarnas/släktens skog *tillsammans med* syskon eller andra släktingar.

FAKTARUTA 2

Enkätundersökningen

Materialet i enkätundersökningen består av uppgifter insamlade 1997/98 från ett urval av privata skogsägare, insamlat med hjälp av postenkät. Urvalet bestod av 1250 kvinnor och 1250 män i åldern 18–80 år. Av de 2500 personer som kontaktades svarade 60 procent.

FAKTARUTA 1

Arvs- och giftermålslagstiftningen

Före 1845 var, enligt den svenska landsrätten, mannens giftorätt dubbelt så stor som hustruns och sonens arvslott dubbelt mot dotterns. Det innebar att en dotter visserligen kunde arva jord- och skogsmark men bara hälften mot vad hennes bror fick i arv. Sedan 1845 har principen om lika giftorätt och lika arvsrätt gällt, men sannolikt har man dock i praktiken gett en eller flera söner företräde vid överlåtelse av föräldragården. Fram till 1890 fick också söner välja sin arvslott först (tageslottsystemet) och kunde på så sätt försäkra sig om de bästa markerna. Döttrarna fick sannolikt antingen nöja sig med sämre marker, andra reala tillgångar eller pengar.

Både före och efter 1845 kunde man, om man så ville, fördela egendomen enligt andra principer än vad arvslagen föreskrev. Om man före 1845 ville ge en dotter mer än hälften av vad bröderna fick, förutsatte det att bröderna antingen gett sitt samtycke eller att de burit sig så illa åt att de förverkat sin arvsrätt. Efter 1857 kunde föräldrarna testamentera 50 procent av sin egendom till vem de ville. På så sätt kunde man naturligtvis gynna en dotter. Troligtvis utnyttjade man i stället denna möjlighet till att ge söner mer och på så vis återställa den gamla ordningen. Det finns dock inte särskilt mycket forskning gjord på det här området och vi saknar systematisk kunskap om hur man överförde egendom runtom i landet.

Även om kvinnor kunde äga jord och skog, fick man inte förvalta sin egendom så länge man inte var myndig. Trots att ogift kvinna blev myndig 1863 (vid 25 års ålder) dröjde det ända till 1921 innan mannens målsmanskap över hustrun avskaffades. De kvinnor som gifte sig 1921 och senare fick därmed rätt att förvalta sin egendom, till exempel ett skogshemman. Om giftermålet skett före 1921 hade mannen fortfarande förvaltningsrätt till den fasta egendomen (förvärvat före 1921) och inte förrän 1950 upphörde dessa så kallade övergångsbestämmelser. Man andra ord har en stor del av dagens skogsägare vuxit upp i familjer där kvinnors förvaltningsrätt inte varit självklar eller ens bekräftad av samhället.

Ännu i mitten av 1970-talet var också andelen kvinnliga skogsägare låg – endast var femte skogsägare var kvinna. Sedan dess har det dock skett stora förändringar i ägarbilden och 1996 var 37 procent av landets skogsägare kvinnor. Det är naturligtvis mycket med tanke på situationen för några decennier sedan, men lite med tanke på att det är mer än 150 år sedan lika arvsrätt infördes.

- vad man har fått överta (storleken på egendomen) – medelarealen för mäns skogsfastigheter är 58 hektar jämfört med 49 hektar för kvinnor.
- villkoren för övertagandet, det vill säga arv/gåva/testamente eller köp – kvinnor har oftast övertagit familjens/släktens skog genom arv/gåva/testamente, medan män oftast övertagit genom slätköp (se tabell 1).

Ansvar och beslut.....

....inom familjeskogsbruket kännetecknas också av att manliga skogsägare i betydligt större utsträckning än kvinnliga, anser sig vara huvudansvarig för övergripande beslut och löpande arbete. I enkätstudien uppger sex av tio kvinnor och nio av tio män att de antingen ensam eller tillsammans med make/maka/sambo eller annan delägare är huvudansvarig för övergripande beslut. Det handlar till exempel om beslut om avverkning, val av förnyingsmetod

och inköp av utrustning (se tabell 2). För det löpande praktiska och administrativa arbetet anser var tredje kvinna att hon ensam eller tillsammans med andra är huvudansvarig, medan en lika stor andel överlåter huvudansvaret på sin make/sambo.

Fyra av fem män uppger att de ensam eller tillsammans med andra är huvudansvariga för det löpande arbetet. Inga män överlåter huvudansvaret på maka eller sambo. Bland kvinnorna är det endast 14 procent som säger sig ensam ha huvudansvaret för övergripande beslut och 6 procent för löpande arbete. För männens del är motsvarande andel 64 procent respektive 65 procent. Hur undersökningen har genomförts kan du läsa i Faktaruta 2.

Kvinnoägd skog mindre

Av samma enkätundersökning framgår också att under 1996 har slutavverkning, plantering och röjning förekommit i mindre utsträckning på bruks-

tabell 3. | Vilka åtgärder som utfördes 1996 på brukningsenheter med kvinnliga, respektive manliga ägare. Anges i procent (%).

	Kvinnor	Män
Slutavverkning	16	26
Gallring	41	45
Övrig avverkning	19	20
Röjning	38	46
Markberedning	13	15
Plantering	21	27
Stamkvistning	7	9
Annan åtgärd	6	7
Ingen åtgärd	28	20
Vet ej	3	1

enheter som ägs av kvinnor än på de brukningsenheter som ägs av män (se tabell 3). En förklaring är att kvinnors brukningsenheter generellt sett är mindre. Samtidigt kan vi notera att de kvinnliga ägarna, i förhållande till utförd slutavverkning, har markerat och planterat i större utsträckning än de manliga. Det finns andra studier av skogsägarnas åtgärdsaktivitet som visat att det finns skillnader mellan könen som inte enbart kan förklaras av skillnader i skogsareal.

Självverksamhet lika vanligt

Det är också så att kvinnliga ägare i betydligt mindre utsträckning utför praktiskt och administrativt skogsarbete (se tabell 4). Totalt sett är dock självverksamhet lika vanligt förekommande på brukningsenheter som ägs av kvinnor som av män. Med självverksamhet menas här det arbete som utförs av ägaren (delägare) själv, inklusive familjemedlemmar.

Behov av fortsatt forskning

Det är viktigt att undersöka vad som händer på bransch- eller på

tabell 4. | Vilka åtgärder/arbetsuppgifter som vanligtvis utförs helt eller delvis av skogsägaren själv, familjemedlemmar eller annan delägare. Anges i procent (%) av antalet kvinnliga, respektive manliga ägare.

	KVINNOR			MÄN		
	Jag själv	Jag, familjen, delägare	Familj, delägare	Jag själv	Jag, familjen, delägare	Familj, delägare
Huggning	1	2	56	44	15	5
Körning	0	2	46	32	11	8
Röjning	3	10	57	51	18	6
Plantering	7	28	27	35	26	6
Stamkvistning	1	3	40	26	5	5
Planering	9	20	37	47	14	5
Bokföring	26	7	35	45	5	18
Deklaration	22	11	35	35	6	16
Kontakter med virkesköpare etc.	13	7	55	63	7	7

organisationsnivå, när kvinnor stiger in i männens värld, utmanar den manliga hegemonin och blir en betydande del av den kritiska massan inom skogsbruket. Erfarenheter från andra branscher indikerar att det kommer att innebära förändringar. Vilka dessa blir, i fråga om nya praktiker inom förvaltning/skötsel, arbetsorganisation och människors syn på skogsbruket, är svårt att förutse.

Själv menar jag att även om kvinnor kan tillföra andra erfarenheter, eventuellt "mjukare" och mer vårdande värderingar, så är antagandet om att kvinnor per automatik skapar ett mer uthålligt skogsbruk en överförenkling som kan skada såväl kvinnorna som uthålligt skogsbruk.

Men genom att inse och erkänna att kön/genus är något som vi alltid bär med oss och att detta utgör en viktig analytisk kategori när vi studerar alla de aktiviteter som människor företar sig med anknytning till skogsbruk, kan vi åstadkomma en bättre grund för ett mer uthålligt skogsbruk.

Ämnesord

Genus, könsperspektiv, skogsbruk, arvsrätt, skogsägare

Läs mer

Lidestav, G. (ed) 2000. Women and forestry: How can gender research contribute to a more sustainable forest management. Proceedings from Xxi IUFRO World Congress, Malaysia. Research Group 6.18.00. 2000. Rapporter 47, inst. för skogsskötsel, SLU.

Lidestav, G., Engman, K. och D. Wästerlund 2000. Kvinna och Skogsägare. LRF Skogsägarna.

Lidestav, G. & Ekström, M. 2000. Introducing Gender in Studies on management behaviour Among Non-industrial Private Forest Owners. Scand. J. For. Res. 15: 378-386.

Lidestav, G. 2003. I konkurrens med en bror. Könsrelaterade överlåtelsemönster inom det samtida svenska familjeskogsbruket. Arbetsrapporter 183, inst. för skogsskötsel, SLU.

Johansson, E. Skogarnas fria söner. Maskulinitet och modernitet i norrländskt skogsarbete. Nordiska museets förlag.

Författare

Docent Gun Lidestav är forskare vid institutionen för skogsskötsel, SLU, 901 83 Umeå.
Tel: 090-786 68 11
E-post: Gun.Lidestav@ssko.slu.se

Ansvarig utgivare:

Redaktör :

Webbadress:

Prenumeration och lösnnummer:

Prenumurationspris:

Tryck:

Göran Hallsby, SLU, institutionen för skogsskötsel, 901 83 Umeå

Kristina Sundbaum, SLU Omvärld, Box 7077, 750 07 Uppsala

Telefon: 018-67 15 23 • Telefax: 018-67 35 20

E-post: Kristina.Sundbaum@omv.slu.se

www.slu.se/forskning/fakta

SLU Publikationstjänst, Box 7075, 750 07 Uppsala

Telefon: 018-67 11 00 • Telefax: 018-67 35 00

E-post: Publikationstjanst@slu.se

320 kr + moms

SLU Reproenheten, Uppsala 2003

ISSN 1400-7789 © SLU